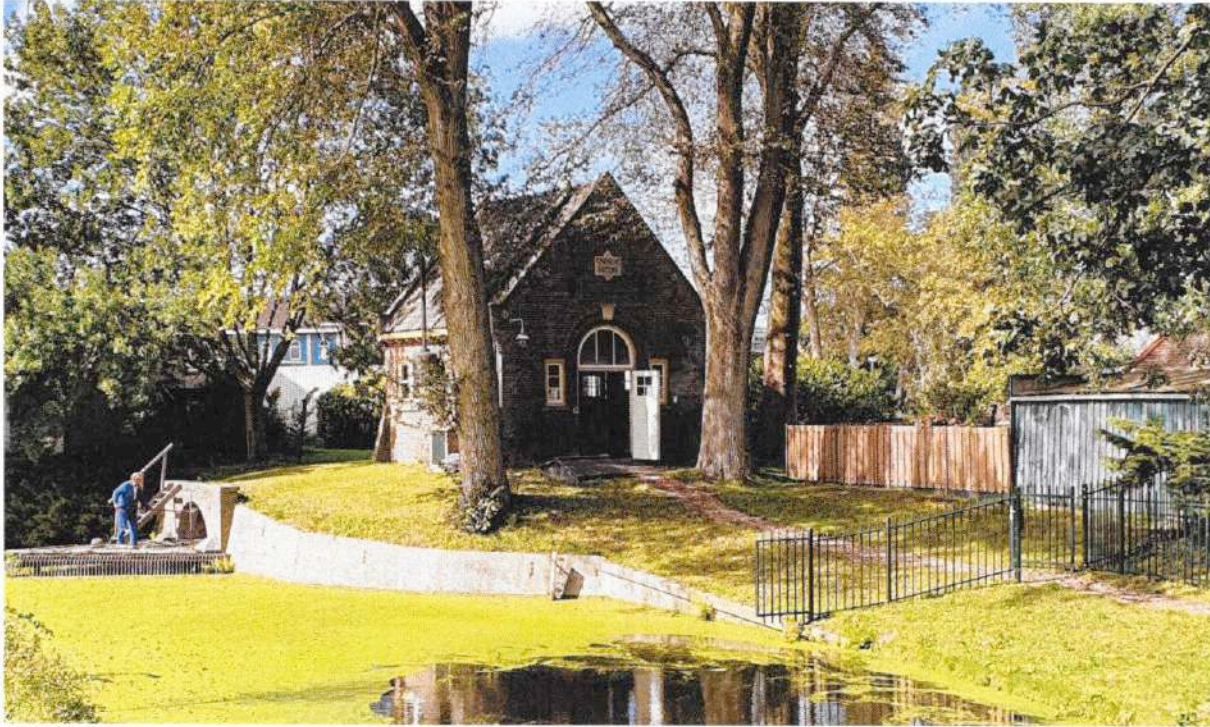

Provinciale Monumenten Noord-Holland

Provincie:	Noord-Holland		
Gemeente:	Alkmaar		
Plaatselijke aanduiding:	Cort van der Lindenkade 34	1814 CB Alkmaar	
Kad. gemeente:	Alkmaar		
Sectie:	F	Nummer: 3689, 6167, 6214, 6215 en 6212	
Datum onderzoek:	5 september 2020		

Cort van der Lindenkade 34, 1814 CA Alkmaar

Kadastrale kaart - bron: kaartviewer Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland.

Luchtfoto situatie - bron: Google Maps.

Inleiding

DIESELGEMAAL bestaande uit een machinegebouw met dieselmotor met centrifugaalpomp en met voor- en achterwaterlopen. Het gemaal is gebouwd in 1913 naar ontwerp van aannemer L. Groen. Tegenwoordig is het gemaal nog steeds maalvaardig, maar slechts voor museale en educatieve doeleinden in gebruik. Incidenteel wordt het ook auxiliair ingezet. Gebouw en machine zijn nog nagenoeg in originele staat.

De polder Achtermeer uit circa 1532 is de oudste gedocumenteerde droogmakerij van Nederland en ligt ten zuiden van het historische centrum van Alkmaar. Vanaf 1709 wordt de poldermolen van Achtermeer ook ingezet voor de bemaling van Overdie ten zuiden en enkele jaren later voor de Klappolder ten westen van de Achtermeer. Deze oorspronkelijk afzonderlijke polders werden aanvankelijk in gebruik genomen voor landbouw, maar bevinden zich inmiddels binnen de bebouwde kom van Alkmaar. Het water wordt in westelijke richting uitgemalen in de Bleekersloot, waarvan het peil gekoppeld is aan dat van het Noordhollandsch Kanaal. Er werd door het polderbestuur besloten tot de bouw van een nieuw gemaal, omdat in 1912 de in 1887 herbouwde poldermolen afgebrand was. Het gemaal is gebouwd op de fundamenten en waterlopen van de oude poldermolen. Het gemaal is ontworpen als bouwtype C, wat betekent dat binnen één bouwlichaam een ongedeelde machineruimte zit waarin de oliemotor en het opvoerwerktuig zijn opgesteld. De tegenwoordig nog aanwezige installatie, bestaande uit een door een dieselmotor aangedreven centrifugaalpomp, is geleverd door Werkspoor N.V. Amsterdam die het toen recente ontwerp van Rudolf Diesel onder licentie bouwde. De motor is een éencilinder dieselmotor met 22 pk. De centrifugaalpomp voert het water zo'n 1,60 meter op. In de praktijk blijft het bij maximaal 1,15 meter. Het is één van de weinige nog bestaande door een dieselmotor aangedreven gemalen en is het oudste nog bestaande en draaiende gemaal van zijn soort. Het gemaal was tot 1988 in gebruik, waarna de bemaling werd overgenomen door het huidige elektrische gemaal dat zo'n 30 meter ernaast is geplaatst. In 1993 werd het gemaal vernoemd naar J. Leegwater, naar de drie generaties uit dezelfde familie die de machine vanaf de opening in 1913 tot sluiting bedienden.

Bekende aanpassingen aan het monument betreffen een modernisering van de installaties voor opslag en toevoer van de brandstof om aan moderne milieueisen te voldoen. Een ondergrondse dieseltank uit 1913 is, op aangeven van de eigenaar, nog aanwezig, maar losgekoppeld. De brandstof wordt nu bewaard in twee roestvrij stalen tanks, verwerkt in wat oorspronkelijk de filtervaten waren. Een houten bijgebouw, welke in de jaren '60 van de twintigste eeuw was gerealiseerd, is inmiddels weer verwijderd.

De machinistenwoning naast het gemaal is sterk gewijzigd en valt buiten de bescherming; de voor- en achterwaterlopen behoren wel tot het monument.

Omgeving van het monument

Het dieselgemaal bevindt zich op de oostelijke rand van de polder Achtermeer. Het ligt op een kavel dat wordt omsloten door de Cort van der Lindenkade aan de noordzijde, de Vondelstraat aan de westzijde, een woontoren aan de zuidzijde en het afwateringskanaal aan de westzijde. De kavel wordt omgeven door naoorlogse woonwijken bestaande uit geschakelde woningen van twee en drie bouwlagen en een kap, afgewisseld met hogere accenten en enkele kantoren. De kavel zelf is groen met bomen en lagere bosschages en wordt gedeeld met de machinistenwoning. Ten oosten van het gemaal, achter de Vondelstraat ligt het lager gelegen polderland met de verschillende ontwateringssloten. Ten westen ligt de boezem, welke het water langs de Cort van der Lindenkade en Graaf Jankade naar de Bleekersloot leidt.

Beschrijving

Het machinegebouw van het dieselgemaal is gebouwd op een noordoost-zuidwest georiënteerde rechthoekige plattegrond, met de entree aan de noordoostzijde en bestaat uit één bouwlaag met een zadeldak. De gevels zijn opgetrokken in schoonmetselwerk in roodbruine baksteen in staand verband en holle voeg. Ter hoogte van onder- en bovenzijde van de vensters bevinden zich rollagen. Op de vier hoeken bevinden zich in het voor- en achtergevelvlak steunberen welke tot de eerste rollaag reiken en zijn voorzien van natuurstenen dekstenen. Het dak is gedekt met zwarte ongeglazuurde, gesmoorde keramische pannen van het type Tuile-du-Nord. De dakgoot is uitgevoerd als okerkleurig geschilderde getimmerde bakgoot en steunt op houten geprofileerde klossen. Alle vensters zijn uitgevoerd met natuurstenen waterslagen, houten kozijnen in de kleur oker met witgeschilderd raamhout en enkel glas.

Voorgevel

De voorgevel van het gemaal is symmetrisch van opzet. Centraal in de voorgevel bevindt zich de entree met halfronde bovenzijde onder een gemetselde halfronde boog met natuurstenen sluitsteen. De entree bestaat uit dubbele deuren en een drieruits bovenlicht. Het deurkozijn is uitgevoerd in hout en okergeel geschilderd. Het kozijn is aan de bovenzijde afgewerkt met een loodslab, gesneden in zaagtandmotief. De dubbele paneeldeuren zijn in een zwarte kleur afgewerkt en zijn beide voorzien van vier ruitjes. Centraal boven de entree bevindt zich een gevelsteen met reliëf en inscriptie: "ANNO 1913". Aan weerszijden van de entree bevinden zich kleinere staande drieruits vensters. De tuitgevel wordt gesierd door boerenvlechtwerk, schouderstukken, twee schootankers en meerdere moderne muurankers. De dakranden zijn met dekstenen afgedekt.

Linkerzijgevel

De linkerzijgevel van het machinegebouw wordt geleed door twee dubbele vensters met openslaande tweeruits ramen. Aan de gevel hangt de uitlaat voor rookgasafvoer van de dieselmotor. Hieronder bevindt zich een kleine moderne gemetselde aanbouw. In het dakvlak bevindt zich een gemetselde schoorsteen.

Rechterzijgevel

De rechterzijgevel van het machinegebouw wordt geleed door uit drie dubbele vensters met openslaande tweeruits ramen. Hierboven bevindt zich een houten bord met tekst "GEMAAL J. LEEGWATER".

Achtergevel

De achtergevel is symmetrisch van opzet. Deze bestaat uit een kozijn met vast twaalfruits raam en aan weerszijden hiervan een vierruits verticaal strookkozijn. Boven de kozijnen bevinden zich twee oorspronkelijke schootankers. Onder de dakrand bevinden zich zeven (moderne) muurankers. De dakrand wordt gesierd door boerenvlechtwerk en wordt afgesloten door dekplaten.

Interieur

In het interieur van het machinegebouw is de oorspronkelijke constructie, zoals de houten dakspanten en het dakbeschot nog aanwezig. Ook is de originele structuur, bestaande uit één open onverdeelde ruimte met hierin de motor in het midden nog intact. Centraal in het interieur bevindt zich de A-frame dieselmotor met vliegwiel. Hierachter de pomp en bijbehorende installaties, waaronder de luchtvaten uit 1911, bestaande uit aanzetvat en inblaasvat met manometers, de centrifugaalpomp, aangedreven via een as door de dieselmotor, de poelie aangedreven vacuümpomp met leren aandrijfriem en de poelie aangedreven koelwaterpomp met leren aandrijfriem. Ook bevindt zich in het interieur een hijsinstallatie, dagtank met afzuigpomp en filtervaten, koelwatervat, compressor en afvoer. In het pand zijn de oorspronkelijke gereedschappen en werkgerei, zoals oliekannetjes, trechters en een

zuigpompje nog aanwezig. Deze vallen echter buiten de bescherming omdat deze niet nagel- of aardvast zijn. Daarnaast zijn er enkele oorspronkelijke interieuronderdelen, zoals zwart-witte vloertegels, tegellambrisering met bies en een werkbank.

Waardering

Cultuurhistorische waarden

Het dieselgemaal aan de Cort van der Lindenkade 33 heeft een hoge cultuurhistorische waarde als uitdrukking van de geschiedenis van de waterhuishouding en droogmakerijen in Nederland. Het heeft waarde als één van de eerste dieselgemalen in Nederland en is waardevol als algemeen civieltechnisch bouwwerk en als werktuigbouwkundig object (dieselmotor en centrifugaalpomp), ontworpen door Rudolf Diesel en geproduceerd door Werkspoor N.V. Amsterdam. Het feit dat de installatie nog in werking is, maakt het object extra bijzonder. De voormalige machinistenwoning heeft cultuurhistorische waarde omdat het getuigt van de oorspronkelijke situatie waarbij de beheerder op het complex gehuisvest was.

Situationele waarden

Het gemaal en de woning en de voor- en achterwaterlopen hebben een hoge situationele waarde vanwege de functionele relatie met de polder Achtermeer. Het complex heeft daarnaast een hoge ensemblewaarde in combinatie met de dijk, het water, de voor- en achterwaterlopen en de machinistenwoning.

Architectuurhistorische waarden

Het gemaal en met name het machinegebouw hebben hoge architectuurhistorische waarde als voorbeeld van een civieltechnisch bouwwerk uit 1913. Het heeft daarnaast hoge architectuurhistorische waarde vanwege het bijzonder gaaf behouden exterieur en interieur. Het is een voorbeeld van een bouwtrant die voor civiele werken in de vroege twintigste eeuw werd toegepast. De uitvoering van het bouwwerk is sober en doelmatig, maar toch zorgvuldig afgewerkt met verschillende metselwerkdetails.

Gaafheid en herkenbaarheid

Het gemaal heeft een hoge waarde wegens de architectonische gaafheid en herkenbaarheid als gemaal. Zowel het exterieur, als het interieur en de installaties zijn zo goed als geheel behouden in de originele staat. De aanpassingen om te voldoen aan huidige milieueisen zijn met zorg uitgevoerd, waarbij monumentale waarden niet zijn aangetast. Het is daarnaast, door de ligging, locatie en het interieur nog goed herkenbaar als gemaal.

Zeldzaamheid

Het gemaal heeft een hoge zeldzaamheidswaarde, zowel in provinciaal als landelijk verband. Het aantal nog bestaande dieselgemalen is beperkt. Dit vroege type is bijzonder zeldzaam.

Tot het hierboven omschreven monument behoort al hetgeen door bestemming of anderszins rechtens onroerend is.

Deze redengevende omschrijving is vastgesteld op 13 juli 2021 onder GSnr. 1476579/1653643.

Bronnen:

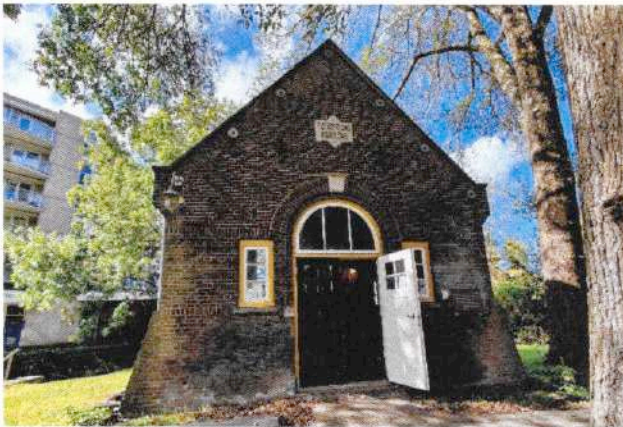
- Borger, G.J. (2004); 'De Achtermeer bij Alkmaar, de oudste droogmakerij?', Historisch-geografisch tijdschrift 22 (2004), pp. 37 - 49 en Aten, D., H. de Raad, E. M. van Schoor (2012); 'Nyeuwen lande ... uuyte Achtermeer, Discussie rond de Achtermeer als eerste droogmakerij', Oud Alkmaar 2012, pp. 1 - 9
- Provinciale Monumenten Noord-Holland, *redengevende omschrijving Gemaal van de polder Achtermeer en Overdie, te Alkmaar. 1994*
- Dieselaandrijving... hoe lang nog? (2014); De Nederlandse Gemalenstichting; gevonden op: https://www.gemalen.nl/diesel_gemalen_waterschap.asp geraadpleegd in september 2020.
- Dieselgemaal J. Leegwater (2019); Adapt! Alkmaar, gevonden op: <https://adaptalkmaar.nl/portfolio-item/dieselgemaal-j-leegwater/> geraadpleegd in september 2020.

Cort van der Lindenkade 34, 1814 CA Alkmaar

Links: dijk met links machinistenwoning.

Rechts: voorwaterloop en woontoren ten zuiden van de kavel.

Links: voorgevel.

Rechts: detail gevelsteen.

Links: linkerzijgevel.

Rechts: detail met uitlaat rookgasafvoer.

Links: rechterzijgevel.

Rechts: detail met vensteropening en houten bord.

Links: achtergevel.

Rechts: interieur dieselmool. Van links naar rechts de centrifugaalpomp, een vliegwiel en de dieselmotor.